

BİBLİYOGRAFYA :

Steingass, *Dictionary*, s. 1247; *Webster's Third*, s. 1491; Buhârî, "Şalât", 1, "Şavm", 53, "Büyü", 38, "Libâs", 76, "Zebâ'ih", 31, "Me-nâkıb", 23, "Tevhîd", 37; Müslim, "Hac", 46, "Fezâ'il", 81, 82, "Elfâz fi'l-edeb", 18-19, "Fitent", 92, 93; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 33; İmru-ülkays v.dğr., *Yedi Askı: el-Mu'allakatü's-seb'a* (nşr. ve trc. Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1985, s. 19, 24; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, I, 399; Sâbit b. Kurre, *eş-Zahire fi'ilmü'l-ıbb*, Kahire 1928, s. 24, 87, 145; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXX, 106-107; Mes'ûdî, *Mürücu'z-zeheb* (Abdülhamîd), I, 179-180; Ebû'l-Hayr el-İşbîlî, *Umdetü't-tabib fi ma'rifeti'n-nebât* (nşr. Muhammed el-Arabî el-Hattâbî), Rabat 1990, I, 177, 178, 496; II, 604, 670; İbnü'l-Baytâr, *el-Câmi' li-müfredâtü'l-edviye ve'l-agziye*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Müte-nebbî), s. 155-157; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XII, 1-15; Zehebî, *eş-Tabbû'n-nebevî* (nşr. Ahmed Rif'at el-Bedrâvî), Beyrut 1410/1990, s. 192; İbn Kayyim el-Cevziyye, *eş-Tabbû'n-nebevî* (nşr. Âdil Ezherî – Mahmûd Ferac el-Ukde), Kahire 1410/1990, s. 308-309; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), II, 126-130; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, XVII, 254; Dâvûd-i Antâkî, *Tezkiretü'ül'l-elbâb li'l-acebi'l-ucâb* (nşr. Fuat Sezgin), 1997, I, 414-415; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), I, 209; Akil Muhtar, *Tip Müfredatı Farmakodinami ve Tedavi*, İstanbul 1935, s. 365; A. Süheyl Ünver, *Tip Tarihimiz Yıllığı*, İstanbul 1966, s. 51; Turhan Baytop, *Farmakognozi Ders Kitabı*, İstanbul 1974, II, 325; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 265, 267, 268; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (nşr. Cemâl Kurnaz), Ankara 1992, s. 30-31; Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara 1993, s. 209-211; A. Dietrich, "Misk", *EL²* (İng.), VII, 142-143; Dihhûdâ, *Lugatnâme*, XXV/B, s. 507-514.

TURHAN BAYTOP – NEBİ BOZKURT

MISKAL

(المسقال)

Eski bir ağırlık ölçüsü
ve para birimi.

Sözlükte "ağır olmak" mânasındaki **miskal** kökünden türeyen **miskâl** kelimesi "ağırlık" demektir. Terim olarak altın, gümüş, ilaç ve gülyağı gibi değerli şeylerin tartılmasında kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimini ifade eder. Ayrıca örfte 1 miskal ağırlığındaki dinarlara da (altın sikke) bu isim verilmiştir. Akkadca'sı **meşkalu** / **meşkalum** / **şiklu**, Asurca'sı **şiklu**, Ugaritçe'si **şekal**, Fenikece'si **mişkal**, İbrâniçe'si **şekel** / **mişkâl** / **mişköl**, Âramice'si **şikla**, Ermenice'si **mitħal** / **mişal**. Sür-yânice'si **siklôs** / **metkalâ** olan kelime Grekçe'ye **siklos**, Latince'ye **siclus** şeklinde geçmiştir (Lewis – Short, s. 1693; Soden, II, 628; III, 1248; Costaz, s. 228;

Gesenius, s. 1053-1054). Ayrıca Avrupa ve Balkan dillerine miskal, misgal, metikal, metical, meticale, muskal, mitka gibi muhtelif şekillerde Farsça, Türkçe ve Hintçe'ye ise değişmeden girmiştir. Miskal kelimesi Kur'an-ı Kerim'de sekiz yerde "ağırlık" anlamında geçmektedir. Hadislerde de hem sözlük hem terim mânasıyla kullanılmıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "şkl" md.).

İslâm'dan önceki 14,16 gramlık İbrâni şekelleri / Grek staterleri, 8,5 gramlık İbrâni hafif şekelleri / Grek didrahimleri / Pers darikleri, 5,6 gramlık darik / siklos / sextula adındaki Pers gümüş denierleri, 4,72 ve 4,53 gramlık exaggion, sextans veya sextula da denen Roma altın solidusları, 4,25 gramlık Grek drahmileri / İbrâni hafif beka'ları vb. Araplar'ca miskal diye adlandırılmış, bunlardan sonuncusu şer'î ağırlık birimi miskal olarak kabul edilmiştir. Halife Abdülmelik'in bastırıldığı İslâm'a has ilk altın sikkelerin (dinar) ağırlığı da 4,25 gr. geldiği için halk arasında miskal ve dinar kelimeleri dönüşümlü bir şekilde kullanılmıştır. İlanlı Sultanı Gâzân Han'ın 685 (1296) yılında yaptığı sikke ıslahatı neticesinde piyasaya sürülen altın paralara geleneğin aksine resmen miskal adı verilmiştir. 4,25 gramlık miskal eski Bulgarlar aracılığıyla Ruslar'a aktarılmış olup "zlotnik" adını almıştır (Togan, I, 118).

Endülüs Emevîleri ve Fâtımîler'in 4,25, Muvahhidler ve Eyyübîler'in 4,72 gramlık dinarlar kestirdiği bilinmektedir. Halk arasında miskal olarak anılan bu sikkeler Kuzey ve Batı Afrika'da XIX. yüzyıla kadar tedavülde kalmıştır. Aslında Afrika'da XX. yüzyıla kadar ağırlıkları 4-5 gr. arasında değişen çeşitli ayarlarda birçok altın sikke piyasaya sürülmüştür. Bugün bile Mozambik'in cari para birimi "metical"dir. Mısır'da ise XII. (XVIII.) yüzyıldan itibaren 4,4625 gramlık (= 1,5 şer'î dirhem = 24 kırat) miskaller kullanılmaya başlanmıştır. Ancak zamanla ağırlığının arttırıldığı anlaşılmaktadır: çünkü XX. yüzyılda Mısır miskali yaklaşık 4,68 gramdı. Buna karşılık aynı yüzyılda İran'ın 24 nohutluk miskalleri 4,64 grama eşitti. Osmanlı miskallerinin bunlardan daha ağır olduğu görülmektedir. 26 Eylül 1869 tarihli kanun-nâmeye göre 1 miskal (= 1,5 dirhem = 24 kırat = 96 buğday) 4,81104375 gramdır (*Système*, s. 18). Sofya'da 1891'de uygulamaya konan yeni ölçü sisteminde miskal 5 grama eşitlenmiştir (Vekov, XXVI/1-2 [1998], s. 126).

Hint ve Uzakdoğu ticaret yolları boyunca muhtelif miskallerin kullanılageldiği görülmektedir. Meselâ XVI. yüzyılda muhtemelen ham ipek ticaretine mahsus olan Hürmüz miskali 3,825 gramdan ibaretti. Aynı döneme ait Şiraz miskali 4,59 grama eşitti (Ferrand, XVI [1920], tür.yer.). Basmacıyan, Ermeni eski miskalinin 4,414 gr., kendi döneminde fiilen kullanılan miskalin ise 3,824 gr. olduğunu ileri sürmektedir (JA, CCXII [1928], s. 145).

Walter Hinz, çeşitli bölgelere has miskallerin metrik karşılıklarının tesbitine çalışmışsa da bunu kendi bulgularına dayanan 3,125 gramlık standart bir ölçek dirhemden hareketle yapma hatasına düşmüştür. Çünkü tam aksine, klasik kaynaklarda dirhem ağırlıklarının hesabında Cähiliye döneminden beri değişmezliği sabit olan, nümismatik verilerin de desteklediği genel kanaate göre metrik değeri 4,25 grama karşılık gelen miskaller esas alınmıştır. Miskalin askatları dânek, kırat, tesûc, habbe (buğday), şaire (arpa), hardal, fels, fetil, nakir, kıtmir, zerre; üskatları ise ukyye, ritl ve mendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "şkl" md.; R. Dozy – W. H. Engelman, *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe*, Beirut 1974, s. 315; Ch. T. Lewis – Ch. Short, *A Latin Dictionary*, Oxford 1993, s. 1693; Wensinck, *el-Mu'cem*, "şkl" md.; v. Soden, *AHW*, II, 628; III, 1248; L. Costaz, *Dictionnaire syriaque-français*, Beyrouth, ts. (Imprimerie Catholique), s. 228, 395; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-ülüm*, Kahire 1342/1923, s. 74; Zehrâvî, *et-Taşrif li-men 'aceze 'ani't-te'lif* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1406/1986, II, 460; Celâleddin eş-Şeyzerî, *Nihâyetü'r-rütbe fi talebi'l-hişbe* (nşr. Seyyid el-Bâzel el-Arînî), Kahire 1365/1946, s. 16-17; İbnü'r-Rif'a, *el-İzâh ve'l-tibyân fi ma'rifeti'l-mikyâl ve'l-mizân* (nşr. M. Ahmed İsmâil el-Hârûf), Dımaşk 1400/1980, s. 48-59; İbnü'l-Uhuvve, *Me'âlimü'l-kurbe fi ahkâmî'l-hişbe* (nşr. M. Mahmûd Şa'bân – Sıddîk Ahmed İsâ), Kahire 1976, s. 141-143; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Krawulsky), s. 80; M. Abdürraûf el-Münâvî, *en-Nukûd ve'l-mekâyil ve'l-mevâzin* (nşr. Recâ' Mahmûd es-Sâmerrâî), Bağdad 1401/1981, s. 41, 42, 45-55, 80; Hasan b. İbrâhim el-Cebertî, *el-İkdû's-semîn fimâ yete'allak bi'l-mevâzin*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3169, vr. 29*; Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi'l-aқыise ve'l-mekâyil ve'l-euzân*, Kahire 1309, s. 26-33; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946, I, 117-118; W. Gesenius, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* (trc. E. Robinson, ed. Fr. Brown v.dğr.), Oxford, ts. (Clarendon Press), s. 1053-1054; G. C. Miles, *The Coinage of the Umayyads of Spain*, New York 1950, s. 551-554; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 1-8; Mustafa ez-Zehabi, *Tahrirü'd-dirhem ve'l-mişkal ve'r-ritl ve'l-mikyâl ve beyânü mekâdiri'n-nukûdi'l-müteddâile bi-Mişr* (nşr.

Anistâs el-Kermelî, *Resâ'il fi'n-nukûdî'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye ve 'ilmü'n-nümûmiyyât* içinde), Kahire 1987, s. 85-86; *Système des mesures, poids et monnaies de l'Empire ottoman et des principaux états avec de nombreux exercices et des tables de conversion*, İstanbul 1988, s. 18; A. K. S. Lambton, *Landlord and Peasant in Persia*, London - New York 1991, s. 407; M. H. Sauvaire, "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, 7. seri: XIV (1879), s. 460 vd.; a.mlf., "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", a.e., 8. seri: IV (1884), s. 275-280; G. Ferrand, "Les poids, mesures et monnaies des mers du sud aux XVIe et XVIIe siècles", a.e., 11. seri: XVI (1920), s. 5-150, 193-312; K. J. Basmadjian, "Poids et mesures chez les anciens arméniens", a.e., CCXII (1928), s. 145; M. L. Bates, "The Function of Fatimid and Ayyûbid Glass Weights", *JESHO*, XXIV/1 (1981), s. 63-92; Mahmûd Ferve, "el-Mekâyis ve'l-mevâzin ve'l-mekâyil fi Tûnis hilâle'l-karneyni's-şâmin ve't-tâsif 'aşer", *el-Mecelletü't-târihiyyetü'l-'Arabiyye li'd-dirâsâti'l-'Osmâniyye*, sy. 7-8, Zağvân 1993, s. 250; M. Vekov, "Maßeinheiten in den Bulgarischen Ländern vor der Einführung des Metrischen Maßsystems", *Bulgarian Historical Review*, XXVI/1-2, Sofia 1998, s. 126, 127; J. Allan, "Miskal", *JA*, VIII, 373.

CENGİZ KALLEK

MİSKEVEYH

(bk. İBN MİSKEVEYH).

MİSKİN

(المسكين)

Yoksul, düşkün anlamında bir terim.

Arapça'da *sükûnet* kökünden türeyen miskîn "hiç veya yeteri kadar malı olmayan kimse, zellî, zayıf" mânâsına gelir. Kök anlamından hareketle "yoksulluğun kendisini uyuşturduğu kişi" şeklinde açıklanmasını İbn Manzûr mübalağalı ism-i fâil olan kelimenin edilgen kılındığı gerekçesiyle isabetsiz bulur (*Lisânü'l-'Arab*, "skn" md.). Halk ağzında uyuşuk, tembel, zavallı, hastalıklı, özellikle cüzzamlı kişiye de miskîn adı verilir (Ebû Hilâl el-Askerî, s. 170-171). Bazı araştırmacılara göre Akkadca'da vatandaşlarla köleler arasındaki sınıf mensuplarından ihtiyaç sahiplerini ifade eden *muşkênu / maşkênu* kelimesi Ârâmîce üzerinden Arapça'ya miskîn şeklinde geçmiştir (Koehler – Baumgartner, II, 605-606; benzer görüşler için bk. v. Soden, *The Ancient Orient*, s. 77-78; Speiser, s. 332-343). Kelime Ârâmîce ve Süryânîce'de *meskinâ*, İbrânîce'de *misken / miskîn*, Habeşçe'de *meskân* şeklinde yer alır (v. Soden, *AHW*, II, 684). Dinî bir terim ola-

rak miskîn zekât, ganimet, kefâret vb. konularda hak sahibini veya yardımın yapılacağı yoksul kişiyi ifade etmekle birlikte fakirle birleştiği ve ayrıldığı noktalar hususunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır (aş. bk.).

Miskîn Kur'an'da tekil olarak on bir, çoğul olarak (mesâkin) on iki yerde geçer. Bu âyetlerde miskînlerin gözetilmesi, maddî yönden desteklenmesi ve yedirilmesi övülüp mağîret sebebi sayılmış (meselâ bk. el-Bakara 2/83, 177, 215; en-Nisâ 4/36; el-İnsân 76/8), haklarının verilmesi istenmiş (el-İsrâ 17/26; er-Rûm 30/38), mahrumiyet içinde bırakılması ve doyurulmasının özendirilmemesi nankörlerin ve cehennemliklerin tutumları arasında zikredilmiş (meselâ bk. el-Hâkka 69/34; el-Müddessir 74/44; el-Fecr 89/18), onlara yardımdan kaçmak için gizlice ürün devşirmeye kalkışanların başına gelen ibretlik felâket anlatılmış (el-Kalem 68/24), büyük bir suç işlemiş olsalar da kendilerine yapılagelen iyiliğin durdurulmasının yanlışlığı belirtilmiş (en-Nûr 24/22), mirasın bölüşülmesinde hazır bulunanlarının bundan nasiplendirilip gönüllerinin alınması tavsiye edilmiştir (en-Nisâ 4/8). Bu âyetlerin Kur'an'ın nüzûl süresinin hemen tamamına yayılmış olmasından toplumun düşkün ve yoksul kesimiyle sürekli ilgilenilmesi gerektiği sonucu çıkarılabilir (ayrıca bk. FAKİR). İki âyette (el-Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/112) geçen "meskenet" kelimesi -başka yorumlar da bulunmakla birlikte- daha çok horlanma, küçük düşme ve sıkıntı içinde yaşama şeklinde açıklanmıştır. Hadislerde de miskîn sözcüğünün âyetlerdekine benzer anlam ve bağlamda sıkça kullanıldığı görülür (Wensinck, *el-Mu'cem*, "miskîn" md.).

Fitre, nafaka, vakıf, vasiyet, nezir, cizye gibi konularda bazı hak ve sorumlulukların belirlenmesi açısından miskînin tarifi ve meskenet ölçüsünün tesbiti önem taşımakla birlikte özellikle zekâtta hak sahiplerini sayan âyette (et-Tevbe 9/60) fakirlerle miskînlerin beraber anılması iki kelimenin anlamı hakkında geniş tartışmalara yol açmıştır. Bunların aynı anlama geldiğini ileri sürenler olmuşsa da ulemânın büyük çoğunluğu fakirlik ve meskeneti zayıflık / düşkünlük sıfatı bakımından ortak, ancak ya yoksulluk derecesi veya nitelik açısından farklı saymaktadır. Cumhuriyet üzerinde birleştiği görüşe göre bunların ayırıcı özelliği zayıflık ve ihtiyaç derecesidir; fakat hangisinin daha

düşkün olduğunda ihtilâf vardır. Ahmed b. Hanbel, kendisinden nakledilen bir rivayette Şâfiî, İmâmîyye ve Zâhirîler'den İbn Hazm ile Asmaî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ubeyd gibi dilcilere göre fakir hiçbir şeyi bulunmayan, miskîn ise kendisinin ve ailesinin zorunlu ihtiyaçlarını israfa ve cimriliğe kaçırmaksızın konumuna uygun düzeyde karşılayacak kadar helâl mala sahip olmayan veya kazanç elde edemeyen, yani geliri giderini kapatmayan kimsedir. Bu görüşü savunanların en önemli delili zekât âyetindeki sıralamada fakirlerin miskînlerden önce anılmasıdır. Ayrıca Kehf sûresinde geçtiği üzere (18/79) miskîn gemi edinebilecek kadar varlıklı olabilmekte, Beled sûresinde (90/16) "toza toprağa bulanmış (şiddetli fakru zarûret içinde bulunan) miskîn" şeklindeki ifade de -yanına kayıt konmasından anlaşılacağı üzere- bu kelimenin tek başına "hiç maddî imkânı olmayan kimse" anlamına gelmediğini göstermektedir. Buna karşılık Bakara sûresinde (2/273) "kendilerini Allah yoluna adanmış fakirler" in dünyalık kazanamadığı belirtilmekte, Haşr sûresindeki (59/8) "yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirler" in de hiçbir şeyi kalmadığı anlaşılmaktadır (İbn Hazm, VI, 148-149; Ebû Ca'fer et-Tûsî, I, 246-247; İbn Kudâme, VI, 420-424; Nevevî, VI, 189-197; Şirbînî, III, 108). Ebû Hanîfe, Mâlik ve Şâfiîler'den Ebû İshak el-Mervezî ile Ebû Amr b. Alâ, Yûnus b. Habîb, İbnü's-Sikkît, İbn Kuteybe, Sa'leb gibi dilcilere göre ise miskîn hiçbir şeyi bulunmayan kimsedir. Bu görüşü desteklemek üzere ileri sürülen başlıca deliller şunlardır: Beled sûresinde geçen niteleme, miskîn kelimesinin giysisi bulunmayan veya açlıktan karnına taş bağlamış denecek kadar düşkün olanları da kapsadığını göstermektedir. Yine Bakara sûresinde (2/177) miskînin dilenciden (sâil) ayrı ve önce zikredilmesi ondan yoksul olduğunu ortaya koymaktadır. Kehf sûresinde (18/79) denizcilerin miskîn şeklinde vasıflandırılması ise ellerindeki gemi gasbedildiğinde günübürlük kazanç imkânlarını yitirip muhtaç konuma düşeceklerini ya da onu kira veya âriyet yoluyla işlettiklerini belirtmek içindir. Ayrıca Hz. Ali'den rivayet edilen zayıf bir kiraatte bu kelime "mesâkin" yerine "messâkin" (tuzcular) şeklindedir ki bu durumla karşı görüşü savunanları destekleyen delil olmaktadır (Muhammed el-Ermîn eş-Şinkitî, s. 328). Kendilerini Allah yoluna adanmış fakirlere gelince herhalde silâhsız, teçhizat-